

druga dozorela v tej tihoti, preden so zagledala luč sveta. V vasici je živel poslej le svoji družini in znanstvu. In ko je umrl Darwin dne 19. aprila 1882, je žaloval ves svet. Njegovi posmrtni ostanki so pokopani med ostanki drugih angleških velikanov v Westminsteru v Londonu.

To bi bile črtice o njegovem življenju. In o njegovem delu? Dr. van Troy pravi v kratkem: da je podal Darwin „subjektivni dokaz o notranji resnici“, kar je storil s tem, da je konkretno nastvil *descendenčno* in *seleksijsko* teorijo. Niso bile popolnoma nove misli, o katerih je razpravljal Darwin, a oživil jih je ter jih postavil na noge. „Darwin je omajal številno stalnost živih bitij; organsko življenje je postalo v luči njegovih naukov nemirno morje, ki se dviga in pada, življenske vrste pa so malenkostni valovi sredi razvijajočega se življenja — človek val, ki si je pred milijoni let dvignil sredi morja, ki si kot dvoživka zahrepenel po kopni zemlji in po preteklih eonih prispel do sebe,“ pravi dr. P. Grošelj o Darwinovem delu in dalje: „Darwin nam je pokazal neprestano napredovanje in razvijanje obujenega življenja od kambrijske formacije do današnjega dne.

Niso bile popolnoma nove njegove misli, smo rekli zgoraj. Že l. 1802. je izgovoril Jean Lamarck v svojih „Betrachtungen über die lebenden Naturkörper“, mogočno idejo o nestanovitnosti in izpreminjanju vrst; isto je dokazoval l. 1809. v svojem delu „Philosophie zoologique“. Vendar pa je šele Darwin ustvaril mogočno strujo, ki je vodila v veliko prenosno organskega prirodoznanstva. Da Lamarck vzlic svojim istim osnovnim principom ni mogel doseči toliko, ni krivda toliko v tem, da ni bila takratna biološka znanost v pravih predpogojih, kakor v tem, da je razkladal svoje ideje manj znanstveno kakor fantastično in nejasno. Darwin pa je bil ravno tako bistroumen pri spoznavanju raznih slučajev, ki so stavili teoriji največje naloge, kakor pri reševanju teh problemov. In to je bilo, kar je napravljalo njegovemu nauku pot; težave, ki so se zdele nepremagljive, so bile odstranjene.

Med deli Darwinovimi je najznamenitnejše „Über die Entstehung der Arten im Tier- u. Pflanzenreich durch natürliche Züchtung oder Erhaltung der vollkommenen Rassen in Kampfe ums Dasein.“ O tem delu pravi E. Haeckl: „Gewiß hat die Reform der vergleichenden Anatomie und Physiologie durch Johannes Müller der ganzen Biologie eine neue, fruchtbare Epoche eröffnet, gewiß waren die Begründung der Zelltheorie durch Schleiden und Schwann, die Reform der Ontogenie durch Baer, die Begründung des Substanzgesetzes durch Robert Mayer und Helmholtz wissenschaftliche Großtaten ersten Ranges; aber keine von ihnen hat nach Tiefe und Ausdehnung eine so gewaltige, unser ganzes menschliche Wissen umgestaltende Wirkung ausgeübt wie Darwin in seiner Theorie von der natürlichen Entstehung der Arten.“ S tem svojim delom, s to teorijo je podal Darwin res „subjektiven dokaz o notranji resnici“. Pokazal je, da niso postavljene vse stvari okolo nas na zemlji kot slučajnostne kapice, ampak da jih veže z nami mogočna, enotna vez. In koliko veličastnejši je bil načrt, koliko veličastnejša roka stvarnikova, ki je odločil razvitek iz enega v drugo, kakor pa če bi postavil stvari drugo poleg druge le zaradi ene — zaradi človeka — brez drugega, brez višjega smotra, brez sorodnosti in brez drugega namena, kakor da služijo vse edinole človeškemu egoizmu...

In ne samo ta globoka misel, ki je bila poleg raziskovanja Darwinova vodnica pri *descendenčni* teoriji in pri *seleksijskem* principu, in ne samo enostavnost in lahka umljivost tega principa, tudi in ravno ta že prej omenjena bistrost in jasnost Darwinovih dokazov so bile agende, ki so mu v kratkem pridobile mnogih in entuzijastičnih privržencev. Pa naj bi bila dalekosežnost njegovega kakor tudi drugih prilagodniških principov kritičnemu pogledu prevelika, se bo moralo vendar sčasoma priznati, da izvira mnogo znakov, ki jih ima na svojem programu tudi najnovejša biološka metoda, ravno iz razlage seleksijskega ali prilagodniškega principa.

V zgoraj omenjenem glavnem svojem delu se je ognil Darwin perečemu vprašanju.

*) Knjige nimajo slovenskih naslovov, zato jih tudi ne prestavljam. Op. pis.

Odkod človek? — In šele l. 1871. — 22 let po prvem glavnem delu — je izšla knjiga „Die Abstammung des Menschen und die geschlechtliche Zuchtwahl“. Ne spominjam se natančno, kje, le to vem, da neke v slovenščini sem čital stavek, da je bil Darwin od svojih prijateljev prisiljen k izdaji te knjige, za kar ravno govori, da jo je izdal šele toliko časa po svoji prvi glavni knjigi. — Bog je ustvaril v šestih dneh svet, če pa Darwin ni mogel napraviti v enem dnevu koraka od cytule do pitheoidske teorije — od prvotne stanice pa do teorije razvitka iz opice — pa kaže samo, da je človek Darwin res raziskoval in mislil... in pri tem gotovo ni trpel Bog in njegov ugled nobene škode. Še pred njim pa je izdal njegov prijatelj Huxley svojo brošurico „Zeugnisse für die Stellung des Menschen in der Natur“, v kateri kaže ravno pitheoidsko teorijo kot potrebno posledico darvinizma.

V teh svojih delih je dal Darwin smer, v kateri se je začela gibati biologija in anatomija, on je izprožil kamen, ki se je začel kotati — in Darwin je bil provzročitelj in stvaritelj *descendenčne* in *seleksijske* teorije, filogenije — in ne trdim nič preveč, če imenujemo njega za očeta Haecklove „Antropogenie“ in vsega njegovega sistema.

Še nekaj je v njegovem delu, česar ne smemo prezreti. „Toliko različnih vrst je, kolikor različnih oblik je ustvarilo v začetku neskončno bitje — je rekel Linné z Mozesom ter je razstavil kamene, rastline in živali v vrste in razrede, v družine, ki so jim bile očitane stroge meje. Sicer je bila ta razdelitev jako praktična in zato se je tudi hitro uveljavila in je v rabi še danes v živalski in rastlinski razdelbi. Nevarna pa je bila teoretiška dogma, ki jo je ustvaril Linné s svojo razdelitvijo, ker je poznal le živali in rastline, ki so na zemlji sedaj; ni pa imel pojma o mnogih izumrlih vrstah in se ni nanje oziral ter jih vpošteval. Fosilne živali je spoznal šele Cuvier, ki je prvi opisoval l. 1812 petrafakte. Vendar pa se je držal krčevito Linnéjevega sistema ter razlagal vse izginjenje starega kakor produciranje novega po raznih večjih katastrofah ter je ustvaril s tem takozvano katastrofsko teorijo. In obglej diese Kathastrophentheorie von Cuvier zu den absurdesten Folgerungen führte und auf den nackten Wunderglauben hinauslief, gewann sie doch bald allgemeine Geltung und blieb bis auf Darwin (1859.) herrschend“ — pravi E. Haeckl in pr znanosti s tem Darwinovo zaslugi.

To bi bil Darwin kot mislec in raziskovalec. Mislec: „Der hohe Optimismus, der aus seinen Anschauungen spricht, ist widergespiegelt in dem Wesen des Mannes, der sie schuf. Sie gewinnen in ihrer Wechselwirkung ihre innere Wahrheit und Notwendigkeit, ohne die eine wissenschaftliche Theorie ihres Lebensnerves entbehrt“ — pravi dr. van Troy in to bi bil napis Darwinu-mislecu. Vendar pa so njegove zasluge kot raziskovalca in prirodoslovca v delu večje: „Seine eigenartige Gabe, die ursächlichen Zusammenhänge zwischen scheinbar voneinander unabhängigen Erscheinungen zu entdecken — diese wunderbare intuitive Fähigkeit macht sich in allen seinen Werken und bei zahllosen seiner Einzelentdeckungen geltend und erhebt ihn weit über den Rang des scharfsinnigen Beobachters zu jenen des genialen Naturforschers“ — čitam v kritični študiji o Darwinu.

In tako edino se mu je tudi mogel posrečiti dokaz za nauk, ki je spravi v vzročni stik prirodoslovne teorije z mnogimi in kompliciranimi prirodnimi pojavi. Njegovo delo pa po Haecklovih besedah „Ist es nicht heute — als den wirkungsvollsten Naturforscher des neunzehnten Jahrhunderts erscheinen.“

Pav. Flerè.

Izvenšolsko delovanje učiteljstva.

Poročal na zborovanju učiteljskega društva za sezanski okraj Al. Hreščak.

(Dalje.)

V naslednjih točkah naj podam nekatere panoge našega izvenšolskega delovanja, o katerih bo treba v prvi vrsti razmišljati izvoljenemu odseku ter ukreniti potem vse potrebno, da se uresniči.

Vse naše delovanje bodi umerjeno v prvi vrsti za smotrom, da osvobodimo nekoliko naše ubožno ljudstvo perečih materialnih skrbi, ki ga tlačijo. Le gmotno dobro situiran človek bo mogel slediti z dobičnim drugim našim prizadevanjem, ki streme za njegovo moralno povzdigo. Zategadelj otvarjam vrsto našega delovanja z ustanavljanjem hranilnic in posojilnic. Posojilnice igrajo v socialnem življenju važno vlogo. One posejajo globoko v interese in življenje našega ljudstva. Kako pa bi tudi ne? Saj so one zavodi, ki delujejo z denarjem in to v neposredni bližini. Denar sveta vladar. Kako težko požre to bridko resnico siromak, ki se muči na vse kriplje, da bi se dokopal do česa. Končno pa se le mora ukloniti dejstvu, da živimo v času denarnega absolutizma. — Koristna so pevska, izobraževalna, sokolska in druga slična društva; plemenit je njihov namen. Vsa bazirajo na idealni tendenci. Toda ubogi naš kmet ima premalo smisla za idealne naše tendence. Kako ga bo tudi imel? Pregloboko tiči siromak v materiji, da bi mogel pokukati izza tega kitajskega zidu. Če se sploh vzdigne iz teh temnic, se to zgodi le za trenutek, da se precej nato še globlje pogrezne v temno in zatohlo sfero skrbi za materijo. Rešimo prej kmeta kolikor mogoče iz tega obupnega položaja, in potem šele bo mož pristopen za lepe naše idealne namene. Lačen človek ima rajši pred seboj skledo repe in krompirja kot pa da bi gledal Rafaelove slike in poslušal Wagnerjeve opere.

Posojilnice so torej vsekakor najhvaležnejše polje našega delovanja. Tu se lahko mnogo stori za blaginjo naroda, in sicer mnogo, ne da bi se bilo treba mnogo truditi. Koliko požrtvovanja zahtevajo od nas naše narodne naprave z idealnimi bazami, to ve le oni, ki je to poizkusil. Posojilnice vzamejo človeku po par ur na teden, in delo, ki ga povzročajo, ni niti desetino [tako težko in utrudljivo kakor n. pr. poučevanje] petja.

Kaj pomenijo posojilnice v narodovem življenju, nočem razlagati; opozarjam le na Kranjsko, kjer drži klerikalna stranka svoje ljudi ponajveč le s posojilnicami v svojih pesteh. Če hočemo imeti ljudstvo, snujmo posojilnice. Na Krasu jih imamo do sedaj le jako malo število. Tovariši! Druge občine, ki nimajo še svojih posojilnic, se morajo v najkrajšem času prilagoditi zgledu pridnejših. Ne ustrašimo se težko! Vaš odsek bo podal vsakemu vsa potrebna navodila, podpiral na vse mogoče načine, tako da bo podjetje, kar se tiče vodstva, kmalu v najlepšem tiru. Ob tej priliki opozarjam na Lapajnetovo praktično knjigo „Slovenski posojilničar“.

Odsek za izvenšolsko delovanje bo preskrbel sedaj v prvi vrsti jasno sliko o vseh kraških krajih, da bo vedel, katerega kolega pozvati in kateremu pomagati pri ustanovitvi nove posojilnice. Da bo mogel stati vedno s strokovnjaškim svetom na strani svojih tovarišev, bo moral stopiti v korespondenčno zvezo z združnimi zvezami. Če ustanovimo kaj, mora biti trdno kot kraške skale; blamaž se bojmo kot ognja, da nas ne diskreditirajo. Potem je po nas.

Druga, specialno kmetiškega vprašanja dotikajoča se naprava so zavarovalnice za gove o živino. Tukaj naj se učiteljstvo le toliko pobriga, da se ta prekristna društva ustanove povsod, kjer jih še ni in kjer se vidi, da bi se izplačala. V prejšnjih krajih se ne rentirajo. Tudi tam, kjer je več malih krajev preoddaljenih eden od drugega, ne kaže nikakor ustanavljati živ. zavarovalnic. Tam bi šlo mogoče s podružnicami s centralno blagajnico v večjem kraju. Na vsak način pa je ustanavljanje takih zavarovalnic za nas manjšega pomena kot snovanje posojilnic; posebno ker se je za prvoimenovane zavzel v zadnjem času jako intenzivno deželni odbor goriški. Omogočeno je sedaj zaradi neke akcije dež. odbora snovanje takih zavarovalnic tudi v manjših krajih.

Jako hvaležno pa je za vsakega učitelja, da se pouči nekoliko o najnavadnejših boleznih goveje živine.

Dober nasvet v sili se nahajajočemu kmetu nam pridobi čisto več simpatij in spoštovanja kakor vsaletno poučevanje narodnega petja. Posebno je to na mestu v tistih krajih, ki so oddaljeni od živinozdravnika in kjer ni nobenega človeka, ki bi se nekoliko spoznal v živinskih boleznih. Odsek ima tudi tu lepo in hvaležno nalogo. Poizvedovati je treba v prvi vrsti, kje bi bilo potreba ustanoviti novo zavarovalnico, kje je malo izkušenih mož v živino-

reji. Preskrbel bi nam potem lahko tudi kako predavanje od živinozdravnika o živinskih boleznih, profilaktičkih sredstvih zoper te itd.

Sploh pa se mi učitelji premalo brigamo za kmetiško stroko. Pehamo se za različni prireditvami v ljudsko razveseljevanje in moralno povzdigo, ne čutimo pa potrebe, da bi tudi v kmetiški stroki prvačili na vaseh. Zato ni čudno, če uživa kak preprost kmet, ki ima mogoče en kurz kmet. šole, in ki pozna par lekov za kravje bolezni, mnogo večje spoštovanje in občudovanje kakor mi učitelji, ki ne znamo nasvetovati kmetu niti, kdaj naj kupi „sol amare“ za svoje bolno živinče. Tudi pri nekoliko inteligentnejših posestnikih, ki so nam sicer že zdaj naklonjeni, bi imponirali, če bi jim znali nasvetovati kako zdravilo ali pa kako novo vrsto semena. Odsek naj bi naprosil časih znane strokovnjake in kmetiške učitelje, da bi nam preskrbeli kakih predavanj iz svoje stroke.

Premalo praktični smo, tovariši! Doma imamo učene razprave o modernem svetovnem nazoru, o duševnih znanostih, o kozmopolitiki itd., ne brigamo pa se, kaka vrsta rži obrodi boljše na naših tleh in za druga taka malenkostna, a v življenje našega kmeta, ki mu hočemo pomagati na noge, globoko segajoča vprašanja.

Tudi o cenjenih tovarišicah velja ista sodba.

Kar se pa tiče občevanja z ljudstvom, si pa stoji menda kolegi in kolegije na ekstremnih stališčih. Kolikor so kolegi večkrat predomači v občevanju z ljudstvom, toliko so kolegije pretuje. Malokdaj prakticirajo one tako hvalevredno in hvaležno navado, da bi pogledale tupatam v kak kmetiški dom ter tu s prijazno besedo in pametnim nasvetom lajšale gorje, ki vlada večkrat po teh pravcati domovih ljudske bede in nesreče. Ko bi vedele tovarišice, kako blagodejno vpliva taka tolažilna beseda na materino srce, gotovo ne bi se mogle potem več ustavljati neki notranji humanitarni sili, ki bi jih primorala vedno na novo in novo vlivati hladilnega balzama na pekoče rane, ki jih zadaja ubožnost in nevednost.

V dosedaj navedenem ni še označeno vse naše delo na gospodarskem polju; mnogo bi se še dalo govoriti n. pr. o ognjegasnih družstvih, mlekarskih zadrugah, kmetijskih podružnicah i. dr. podobnih gospodarskih napravah; toda jaz sem se omejil le na že povedano, in sicer 1. zaradi tega, ker nisem nikak strokovnjak na teh poljih, 2. pa tudi zaradi tega, ker ni bil moj namen podati danes vseh mogočih panog našega delovanja, ampak le zbuditi v življenje delaven odsek, ki bi pozneje na podlagi svojih informacij dalje razvijal svoje plodonosno delovanje na vsi črti. Dovolj je, da podam za začetek le nekoliko misli — ki seveda niso originalne — ker vsa poznejša naloga pripada odseku, ki nam bo tako in tako pri vsakem našem zborovanju podal novih načrtov, o katerih bomo vedno sproti razpravljali.

Dovolite mi sedaj, da se dotaknem še nekaterih točk o kulturnem našem delovanju med kraškim ljudstvom.

Začenjam s pevske in bralnimi društvi. Do zadnjega časa so bila ta društva popolnoma samostojna; reči hočem namreč, da so imela sama sebe za najvišji in edini smoter. Jaz smatram ta, posebno pa pevska društva v prvi vrsti le kakor sredstvo v dosego nekega drugega namana, in sicer ljudskih knjižnic. Pevska in bralna društva, kakor tudi prirejanje veselice s pomočjo teh, naj nam bodo le preludij k oni veličastni simfoniji, ki jo mislimo ubrati v korist narodu. Kolikor pa ona sama direktno vplivajo na duševno ublaženje, je vsekakor tudi jako vredno upoštevanja. Tako imamo dva tehtna razloga za reklamo teh društev.

Glavno izobraževalno delo nam bodo opravljale vsekakor le ljudske knjižnice. Naše ljudstvo pa sploh jako rado čita. Kolikokrat pridejo k meni mladeniči in dekleta, da bi jim preskrbel kako čtivo. Storim seveda, kolikor je v moji moči, a največkrat jih moram odeloviti praznih rok. Srce mi krvavi, ker ne morem postreči ljudstvu s tem, o čemer sem prepričan, da je edino sredstvo, pomagati vedoželjnim dušam iz teme nevednosti ter jih iztrgati iz srednjeveških predsodkov, ki ovirajo kakor coklja vsak moderen svetovni nazor, vsak prosti duševni polet. Tovariši in tovarišice! Zastavimo

Dalje v prilogi.